

O B S A H :

Zdeněk Retrekl: Básně	[2-5]
Jaroslav Opat: K jednomu výkladu podmínek vzniku Československa	[6-19]
DOKUMENT: Demokratický svaz SSSR - Prohlášení	[20-23]
Jiří Kratochvíl: Brno desolate	[24-25]
Milan Šimečka: A zase od začátku	[26-27]
Ivan Hoffman: Zákaz vjazdu?	[28-31]
Ivan Klíma: Vaculík je tady	[32-35]
Milan Jungmann: Heretik mezi heretiky	[36-42]
Iva Kotrlá: Poesie espace	[43-45]
Iva Kotrlá: Z Katalogu čtenářských záznamů	[46-53]
Ludvík Vaculík: Šance pro všechny milióny (srpnoy říjen)	[54-56]

Říjen 1988

Copied from a type-written carbon copy (unbound sheets, A4), bound, continuously numbered and made available by DOKUMENTATIONSZENTRUM ZUR FÖRDERUNG DER UNABHÄNGIGEN TSCHECOSLOWAKISCHEN LITERATUR e.V. for research and information purposes. Copyright continues to be held by each individual author and must be strictly observed. If clarification is required, please consult the Centre before publication of any item.
DOKUMENTATIONSZENTRUM, SCHWARZENBERG 6,
D-8533 SCHEINFELD, Tel. 09162/7761

V a c u l í k j e t a d y

Už dlouho se chystám, že napíšu o Vaculíkových fejetonech. Jednak se mi líbí, jednak, čímž však prozrazuju pointu, je považuju za pozoruhodný jev v současné české literatuře. Také mě lákalo srovnat Vaculíka fejetonistu s autorem, o němž jsem kdysi psával, s klasikem českého fejetonu Karlem Čapkem. Víím, že nepůsobí věrohodně, když kdokoliv sepisuje pochvalné kritiky na své přátele. Snad mi polehčí, že z chvály Vaculíka mi těžko vyplyne nějaký zisk.

Když můj syn, tehdy ještě student, dočetl Český snář, zeptal jsem se ho, co románu říká. Jeho hodnocení bylo nečekaně stručné: On je to vlastně jeden strašně dlouhý fejeton. Tento soud byl sice zjednodušující, nicméně podle mého názoru vystihoval základní rys Vaculíkova spisovnictví. Jako řekneme o Seifertovi, že byl rozeným lyrikem, nezaváháme při tvrzení, že Vaculík je rozeným fejetonistou.

Fejeton u nás píše kdekdo. Většinou autoři, ať úmyslně či podvědomě, napodobují fejetony Čapkovy. Odkoukali od klasika, co je na jeho psaní nejpatrnější, nej povrchnější a nejmanýrovatější: zálibu v malých věcech všedního života, v bodrých soudech, v jazyku bohatém na výčty a synonyma. Jenže kouzlo Čapkových fejetonů, jejich podmanivost i moudrost, tkvěly v něčem jiném. Po dvě desetiletí se ve svém sloupku tento osobitý muž pravidelně vyslovoval k problémům své doby, promlouval k záležitostem nicotným i světodějným. Záležitosti malé i velké mu byly jen záminkou, aby mohl hlásat svoji filosofii a názorně předvést, co si myslí o společenském dění i o světě své doby.

Osobitých lidí, jak známo, není mnoho a stále jich spíše ubývá. Těch, kteří hledají názor na vše, co je obklopuje, od rozhlasového či televizního přijímače po převrat v nějaké vzdálené zemi, a dovedou tento názor vtipně, stručně, zajímavě a umíněně vyslovovat, je ještě méně. Mezi těmi nemnohými však Vaculík dnes nemá sobě rovného.

Kdybych se pokoušel vymezit Vaculíkovu osobnost i osobitost, řekl bych, že vyjadřuje zdravý venkovský rozum s jeho konzervativismem i s jeho odvěkým odporem k městským pánům, kteří vedou svět od desíti k pěti. Že městští páni mají u Vaculíka svoji současnou podobu, je pochopitelné.

Postavíme-li ty dva, Čapka a Vaculíka, vedle sebe, přímo vykřikneme, že se k sobě nehodí. První je rozhodně překultivovaný, od dětství chorý intelektuál, druhý robustní venkovan. Čapek až dětinsky obdivuje techniku, raduje se z věrných služeb telefonu, rozhlasového přijímače či ze zázraku letadla, tedy z věcí, na něž Vaculík vrčí nelibostí, stejně jako se hněvá na svoji vládu. Čapek, jak víme, tu svoji brával v ochranu. Čapek byl od pohledu osobností kladnou, zlobili ho nespokojenci, rýpalové, revolucionáři. Člověk nemá odsuzovat svět, v němž žije, raději než planě kritizovat a volat po převratu má podle svých sil přispět k zlepšení poměrů. Vaculík se naopak jeví jako zatrpklý, třebaže konzervativní, rýpal. Kolem sebe nejčastěji pozoruje zkázu a zmar, úpadek mravů, jazyka, pracovitosti, přírody, zvyků i vlády. Tvrdím však, že v české literatuře by se našlo málo tak kladných osobností, jako byl Karel Čapek, jako je Ludvík Vaculík. V jejich postojích nalezneme daleko více společného, než se jeví na první pohled, čímž nemyslím jen skutečnost, že oba od původu venkované milují přírodu a dovedou se

zanícením promluvit o své zahradě. Změnila se však doba. Kdo touží tvořit a žít v souladu s tradičními hodnotami, je zahrán do kouta, kde je neustálými výhrůžkami umlčován. Jestliže budeme mezi více než stovkou Vaculíkových fejetonů hledat jednotící hlas, zaslechneme nikoli proklínání, ale úpěnlivé volání člověka, kterému není lhostejné, že kolem něho ubíjejí přírodu, mravy, řeč, tradici, architekturu, literaturu, přátele, slušnost, historii, toleranci, osobitost, že podlamují samu schopnost svobodně se rozvíjet a žít.

Jeho zlobná prohlášení nevycházejí z duše zatrpklého misantropa, je to křik činorodého, tvořivého člověka, kterého odsoudili do role diváka, jenž má mlčky - ne-li s nadšeným potleskem - přihlížet zkáze vlastního společenství, lidského rodu. *"O světě rozhodují vlastně podřadní lidé. Všelijací lajdáci a nevychovaní způsobují nad námi všelijaké hlídače; zloději a vrazi nám zřídili sbor četníků a detektivů; vládychtivci, kteří by se neudrželi v úřadě z naší důvěry, uvalují na nás tajné policajty, udavače a ředitele. A tak my, co nikdy ani neodhodíme na louce igelit, nesmíme si na místě, kam večer v krajině dojdeme, postavit stan. Neukradli jsme ani svíčku, a přesto všechny kostely nacházíme zamčeny..."* (Či je svět) *"Ti nejnižší myslitelé vyslovují ledabyly už letopočet dva tisíce, mluvíce o cementu, uhlí a dopravě. Nepřipadá vám hrozné, že i po roce dva tisíce míní vláda nic než řídit výrobu denních blbostí? Že se dál bude na krávy dívat jako na surovinu pro masný průmysl a na nás jako na plánované spotřebitele? Tak jsem si rok dva tisíce nepředstavoval. Národ rovná se jeho obživa? Ne a nikoli!"* (Český zápor)

Ve svých pravidelných promluvách a stížnostech Vaculík s citlivostí, již bývá obdařena jen mimořádná osobnost, nachází a pojmenovává příčiny chorob, jež pokud zůstávají skryty a nepojmenovány, rozežírají tělo i duši společenství. Bere přitom lidem i poslední, zdánlivě neškodná šidítka, odhaluje charakter televize, která nás soustavně *"okrádá o originál života"*, nemá rád sport ani konzumní rekreaci, odmítá naději, že naše poměry může změnit k lepšímu nějaká dobrá vnější moc, do omrzení opakuje, že způsob života, který většina přijala, jen prodlužuje chorobný stav, v němž žijeme, v němž dokonce žijeme na úkor příštích generací. Jestliže ta většina mu má vůbec naslouchat anebo dokonce být nakloněna, musí ji ovšem nejen kárat, ale také přivádět k hodnotám, navrhopvat východiska.

Je jedno téma, k němuž se Vaculík rok co rok vrací. Každého března napíše svoje oznamení: Jaro je tady. Jistě v tom opakování, ve stále nových variacích na jarní téma, tedy na téma vzkříšení a obrození, je něco hravosti, více v něm však bude - snad jen podvědomé - snahy postavit ve světě cosi pevného, nalézt bod, od něhož se vše počíná i rozbíhá. *"V březnu se mi vždycky chtělo dát se do nových podniků. Později, když jsem byl starší, vracel jsem se k loňským plánům s novými nápady, silami a schopnostmi. Na jaře se přeskupovaly síly, povahy i talenty, už v březnu se prakticky rozhodlo, kdo s kým bude pásat do podzimu..."* V březnových fejetonech se Vaculík nejčastěji vrací do míst dětství, do dob, po nichž cítí stesk, neboť *"člověk nevěděl přesně, co dobrého se mu ještě dnes do večera stane."* Minulost, která mu splývá s rodným Valašskem, je nevratná, stejně jako dávná podoba krajiny, a Vaculík ji nedoufá přivolat nazpět, jen připomíná, že minulost patří do našeho života. Zapomeneme-li na ni, odtrhneme-li se od ní, odtrhneme se od země, a pak: *"...pro jaké živočichy bude taková země dobrá?"* (Jaro je tady, 1978)

Ve fejetonu Poznámky o statečnosti se Vaculík pokusil stanovit jakýsi program pro chování a jednání "normálního" člověka, tedy právě pro onu zmíněnou většinu. *"Normální člověk je dost setrvačný v dobrých zvycích a ctnostech, má svou pevnost a sám se brání jejímu navrtávání. Jako nerad vidí, když si někdo nebezpečně troufá, tak si zas rád potvrdí, že poctivá práce v klidu je to nejlepší, i když není zrovna dobře placena, a že slušné jednání nachází slušnou odpověď. Dnes hlavní útok není veden ani tak proti hrdinům, jako proti tomu, co jsme považovali za normu práce, jednání a vztahů... Proto jsou právě nálože stále nových druhů rozmísťovány do davu, kde nemají nikoho existenčně a tělesně zničit, nýbrž přivodit v něm změnu norem... Je to útok na sám pojem normálního života. Já to považuji za nebezpečnější než v padesátých letech, a existuje se nám v tom líp.*

Za takových okolností má cenu hrdinského skutku každý kousek poctivě udělané práce, každý projev neúplatnosti, každé gesto dobré vůle, vybočení z chladné rutiny nebo krok a pohled bez masky... Zatímco hrdinské činy lidi lekají a dávají jim možnost pravdivě se vymluvit, že na to nejsou stavěni, setrvat statečně na dobré normě můžou za přijatelné oběti všichni, a vědí to."

Není třeba zvláštní bystrosti ani sečtělosti, abychom našli souvislost mezi tímto programem a zásadami, jež hlásali - v jiných sice dobách, ale témuž národu - Masaryk a po něm i Čapek.

Srovnávám dílo Vaculíkovo s Čapkovým a jsem si vědom, že doba, v níž tvořil Čapek, se výrazně liší od doby, kdy své dílo vytváří Vaculík. Zápas o normálního člověka a o důstojný, smysluplný život se však vedl tehdy stejně, jako se vede i dnes, jen na občasné výkřiky ulice se kdysi mohlo odpovídat otevřeněji a hlavně veřejně. Čapek měl k dispozici jeden z nejčtenějších deníků a několik týdeníků - Vaculík má svůj psací stroj a neznámý počet dobrovolných opisovaček. Jejich ochota je jistě přímo úměrná úrovni textu, naléhavosti poselství, jež přináší. Paradoxně poměry nutí autora, který se ocitl v situaci Vaculíkově, ještě k větší odpovědnosti vůči vlastnímu textu, nežli nutila stotisícová čtenářská obec autora v otevřené a svobodné společnosti.

Situace, v níž autor osamoceně vzdoruje se svým psacím strojem, s papírem žluté barvy a s několika kopíráky, spojeným silám slov i obrázků, které jediný odesílatel doručuje denně do všech domovů, se zdá zoufalá, ne-li beznadějná. Musí ovlivnit i způsob, jakým autor vede svůj zápas. Spojené síly přece nelze překřičet ani přehádat. Proti jejich technické převaze má osamělý autor na své straně jen svoji osobnost, kterou je připraven cele nasadit, svoji velkorysost a nadhled, jež je schopen v nejvypjatějších chvílích projevit i vůči - anebo právě vůči - podlé a nízké síle.

Začátkem roku sedmdesátého sedmého všechny sdělovací prostředky neurvale zaútočily proti signatářům Charty 77. Mezi postiženými kromě významných umělců a politiků byl také jeden z bývalých vůdčích činitelů komunistické strany Zdeněk Mlynář. Prvního března deník Rudé právo otiskl celostránkový článek, v němž ho obvinil z mnoha těžko prokazatelných (a stejně těžko vyvratitelných) provinění proti slušnosti a dobrým mravům. Vaculík na tento článek a na celou utrhačnou kampaň odpověděl v jediném fejetonu K případu Mlynář. *"Nevím už, kdo z přátel mě upozornil, že v Rudém právu byl článek o tom, jak Zdeněk Mlynář v mládí udal svého otce Komunistické straně Československa, jejímiž členy oba Mlynářové byli. Obstaral jsem si to číslo a článek si přečetl. Při následném listování novinami padly mi oči na jinou, nesrovnatelně skromnější zprávu, nadepsanou však omračujícím titulkem: NÁHLÝ ÚBYTEK ENERGIE QUASARU. Vzrušen začal*

jsem čist..." Vaculík reprodukuje obsah článku, poznamenává, že zprávy toho druhu má v novinách rád. *"Jednak je jimi příjemně potišťeno místo, které mohlo být potišťeno daleko hůř, a pak dávají najednou jiný vhled do všeho, co psáno okolo."* Zbytek fejetonu pak věnuje tomu, že rozebírá zmíněnou několikařádkovou zprávu, v níž, zdá se, nemůže být (proč by také?) nepravd. Postupně však užaslému čtenáři dokazuje, že dokonce ani o něčem tak odtažitém není zmíněný list s to podat pravdivou zprávu. Téměř všechny údaje jsou zkreslené, nepřesné či falešné. O případu Mlynář nedozvíme se už ani slovo.

Nevím, jestli nějaký vědec jednou sepíše historii polemik, ale jsem si jist, že důstojnější, elegantnější a jemnější odpověď na pomlouvačný a nízký útok by stěžejně našel. Snad právě v tomto vynikajícím fejetonu Vaculík odkryl možnosti, které autorovi skýtá přiřazování událostí a skutečností, jež spolu souvisejí jen volně anebo spolu nesouvisejí vůbec, tedy literární koláže. Koláž mu pomáhá na nepatrné prostoře obsáhnout co nejširší okruh témat, aspoň zmínit to, co upoutalo jeho pozornost v uplynulém měsíci. Zároveň těží z těchto nečekaných, často kontrastních či absurdních spojení podmanivé pointy i asociace, které čtenář nepochybně přijme se zadostiučiněním. Ve fejetonu *Mé fyziky*, který pojednává mnoho o neutronech, elektronech, emitovaných mezonech a gravitaci, Vaculík končí touto pestrá koláží promyšleně zvolených motivů: *"Vesmír se svíjí v nekonečné peristaltice, která transportuje odněkud někam...co? Řeknu-li, že lidského ducha, budu vypadat, že se chci přilepit k jednomu francouzskému geologovi a jezuitovi. Řeknu-li hovno, budete si myslet, že se hlásím do Pacem in terris. Nechme otázku příjemně otevřenu!"*

Jdu po ulici. Kupuju si noviny, abych zjistil, kolikátého je. Otvírám je a hned zavírám. Alois Indra mluvil k výtvarníkům. Jdu dál přemýšleje, jak je to zajímavé, že hanebnost i nehanebnost znamená totéž, ačkoliv se liší leptonovým číslem. A tu vidím na chodníku brouka. Leží na zádech, mele marně nožkama, otáčí se a mlčí. Je zákonitě, že čím je kdo bezmocnější, tím méně může volat. To by cvrčka nepotkalo. - Uvědomili jste si, že cvrček takto malý má hlas silný jak takto veliká kráva?"

Zhruba už deset let Ludvík Vaculík píše měsíc po měsíci svůj fejeton. Proti miliónům či spíše miliardám potišťených stránek, které zavalují a ohlušují národ odlidšťujícím šumem, skládá své tři stránky: nadějí, výzev, protestů, stránek popsaných svobodnými slovy svobodného člověka. Vede čtenáře k toleranci, k důstojnému, smysluplnému životu, volá lidi k pravdě anebo aspoň k myšlení, k hledání. Řekl jsem v úvodu, že Vaculíkův fejeton je pozoruhodným jevem v české literatuře. Nepochybuji, že ten, kdo bude v budoucnu psát pravdivou historii našich dnů, s klidem pomine většinu z těch miliard potišťených stránek, ale tři každoměsíční stránky textu vyklepaného na žlutém papíru nepomine.

Ivan Klíma